

De ideale vertaling bestaat alleen in je hoofd

De beroepsgroep van literair vertalers vergrijs, terwijl het aanbod van te vertalen boeken groeit. Om het dreigende tekort te voorkomen is de Vertalersvakschool met een tweejarige opleiding gestart.

BRIGIT KOOLJMAN

Literair vertalers klagen graag. Over de geringe waardering voor hun vakmanschap. Over de magere honorering. Over het geploeter, de eenzaamheid. Tegelijk beseffen ze dat de woorden benijd door hen die genoemd zijn tot het vertalen van kookboeken en doktersromans. Jezelf maanden of zelfs jarenlang onderdompelen in een literair werk van – per definitie – internationale allure, al je creativiteit moeten aanwenden om daar een in het Nederlands gelijkwaardig boek van te maken, de euforie als je soms, even, de perfectie be-

nadert; stiekem weten literair vertalers maar al te goed dat ze een prachtberoep hebben.

Toch dreigt er volgens sommigen een tekort aan goede literair vertalers. De beroepsgroep vergrijs – de gemiddelde leeftijd is 48 jaar – het aantal talenstudenten aan de universiteiten neemt al twintig jaar af en in 1997 hief de Universiteit van Amsterdam ook nog eens haar Instituut voor Vertaalwetenschap op, de enige opleiding voor literair vertalers in Nederland. „Het is waar”, zegt Molly van Gelder van de Vereniging van Schrijvers en Vertalers. „Uitgevers vallen terug op steeds hetzelfde kleine groepje mensen, en omdat die het werk niet aan kunnen, krijgen uitgevers vaak nee te horen. Ga maar na, hoeveel boeken kan je per jaar doen? Hoogstens drie. Terwijl het aanbod van te vertalen boeken alleen maar groeit. Er moest echt iets gebeuren, wilden we onze opvolging veilig stellen. We hebben eerst geprobeerd om het Instituut voor Vertaalwetenschap voort te leven te waken, maar veel van ons zelf ooit het vak hebben geleerd, maar de UvA was niet geïnteresseerd. Uiteindelijk konden we gebruik maken van de faciliteiten van de Schrijversvakschool.”

En zo komt het dat sinds begin vorig jaar in gebouw d'Bruyvis van de Fontys Hogeschool aan de Amsterdamse Keizersgracht behalve de Schrijversvakschool ook de Vertalersvakschool huist. Aanvankelijk kon men er alleen voor korte cursussen terecht, maar inmiddels wordt er een tweejarige vakopleiding literair vertalen aangeboden in de talen Frans, Duits, Engels, Spaans en Italiaans. Geïnteresseerden doen een toelatingstest in de vorm van een proefvertaling. Na het eerste jaar volgt opnieuw een schif-

ting; wie niet voldoende talent laat zien, mag niet aan het tweede jaar beginnen. Van Gelder: „Eigenlijk wilden we per taal maximaal twaalf studenten toelaten, anders zitten we straks met te veel vertalers. Maar voor Engels meldden zich zoveel goede kandidaten, daarvan hebben we er 24 aangenomen. Voor alle talen samen hebben we nu vijftig studenten. Ik verwacht dat daarvan aan het eind van dit schooljaar de helft afvalt.”

Er zijn zo'n driehonderd literair vertalers in Nederland, van wie een vijfde het werk fulltime doet en ervan kan leven. Tjadine Stheeman is een van hen. In twintig jaar vertaalde ze zo'n veertig romans. Over haar omzet van gemiddeld 35 duizend euro per jaar – wel ongeveer het maximum wat een literair vertaler volgens haar kan verdienen, inclusief royalty's, subsidies van het Fonds voor de Letteren en leenvergoeding – is ze tevreden. „De laatste jaren kijk ik ook met een 'commercial oog' naar het boek dat me wordt aangeboden. Zit er een bestseller in? Dat scheelt namelijk nogal in de inkomsten. *Extrem luid & ongelooflijk dichtbij* van Jonathan Safran Foer, dat al aan zijn veertiende druk is, leverde mijn medevertaler en mij ieder zeker tienduizend euro aan royalty's op tot nu toe.”

Stheeman is blij dat er in Nederland weer een opleiding bestaat tot literair vertaler, waar de nadruk ligt op de praktijk. „Je moet meters maken om het in je vingers te krijgen. En veel lezen, om je Nederlandse taalgevoel te ontwikkelen. Vertrouwd raken met allerlei soorten taalregisters. Ik kijk bewust ook naar pulpprogramma's op televisie, om te weten hoe bepaalde mensen praten.”

„Vertalen leer je vooral door eindeloos te oefenen”, zegt ook Molly van Gelder, die zelf onder meer de romans van Hanif Kureishi op haar naam heeft staan. „Het is niet genoeg om de vreemde taal goed te kennen, je moet in de eerste plaats het Nederlands perfect beheersen. Bij sommige van onze studenten bleek dat een probleem, ze hebben te weinig grammaticakennis. In onze vakopleiding zit dan ook een grote component schrijfttraining, die wordt gegeven door docenten van de Schrijversvakschool.”

„Je bent geen schrijver, maar je legt wel iets van jezelf in de tekst”, zegt Tjadine Stheeman. „Dat ene woord, die ene uitdrukking is jouw keuze, een collega-vertaler zou het hoogstwaarschijnlijk anders hebben geformuleerd. Dat maakt literair vertalen een creatieve bezigheid. Frustrerend is het ook. De ideale vertaling bestaat namelijk alleen in je hoofd, voordat je begint aan een boek. Als je halverwege bent, beseft je dat het wéér niet gelukt is, dat je zoals altijd tevreden moet zijn met een paar echt heel goede passages. Maar dat hoort bij het vak. De perfecte vertaling is een illusie.” Of, zoals Robbert-Jan Henkes en Erik Bindervoet het zeggen: van iets hetzelfde maken is bijna een onmogelijke opgave.

Sommigen noemen literatuur vertalen een kunst. Martin de Haan bijvoorbeeld, vertaler van onder meer Michel Houellebecq, vergelijkt literair vertalers met uitvoerende musici. Net als zij geven vertalers een interpretatie van een origineel kunstwerk. Op de

Vertalersvakschool – de naam zegt het eigenlijk al – wordt vertalen liever beschouwd als een ambacht. De docenten zijn allemaal in de praktijk werkzaam. Dit gilde-achtige concept van meesters en gezellen sluit aan bij de mentoraten van het Steunpunt Literair Vertalen, gefinancierd door de Nederlandse Taalunie en het Fonds voor de Letteren. Daarbij begeleidt een ervaren, genommeerde vertaler een beginnende collega.

Oefening baart kunst, maar zonder talent kom je er niet. Zonder opleiding soms wel, er zijn genoeg voorbeelden van getalenteerde vertalers die autodidact zijn. Nicem Charles B. Timmer, die een groot deel van de Russische Bibliotheek van Van Oorschot vertaalde, terwijl hij alleen hbs had. Hij was houthandel- laar die producten uit Rusland importeerde, was getrouwd met een Russische en had op die manier het land en de taal leren kennen. „Mijn eigen vakmanschap bestaat, vermoed ik, voor de helft uit talent en voor de helft uit scholing”, zegt Molly van Gelder. „Hoe dan ook had ik het zonder mijn opleiding niet aangedurfd om te gaan vertalen.”

„Wat doen we met 'I was lost, and I did not expect to be found again'? Vertalen we net als het 'I was lost' in de vorige alinea met 'Ik voelde me verloren'? Of is hier 'ik was verdwald' toch beter? Maar dan verliezen we wel de continuïteit.” Voor de cursisten Engels staan deze avond de eerste twee pagina's van *Cider with Rosie* van de Britse schrijfster Laurie Lee op het programma. Docente Marijke Versluis behandelt een klassiek vertalersdilemma: vorm versus betekenis. Haar leerlingen zijn

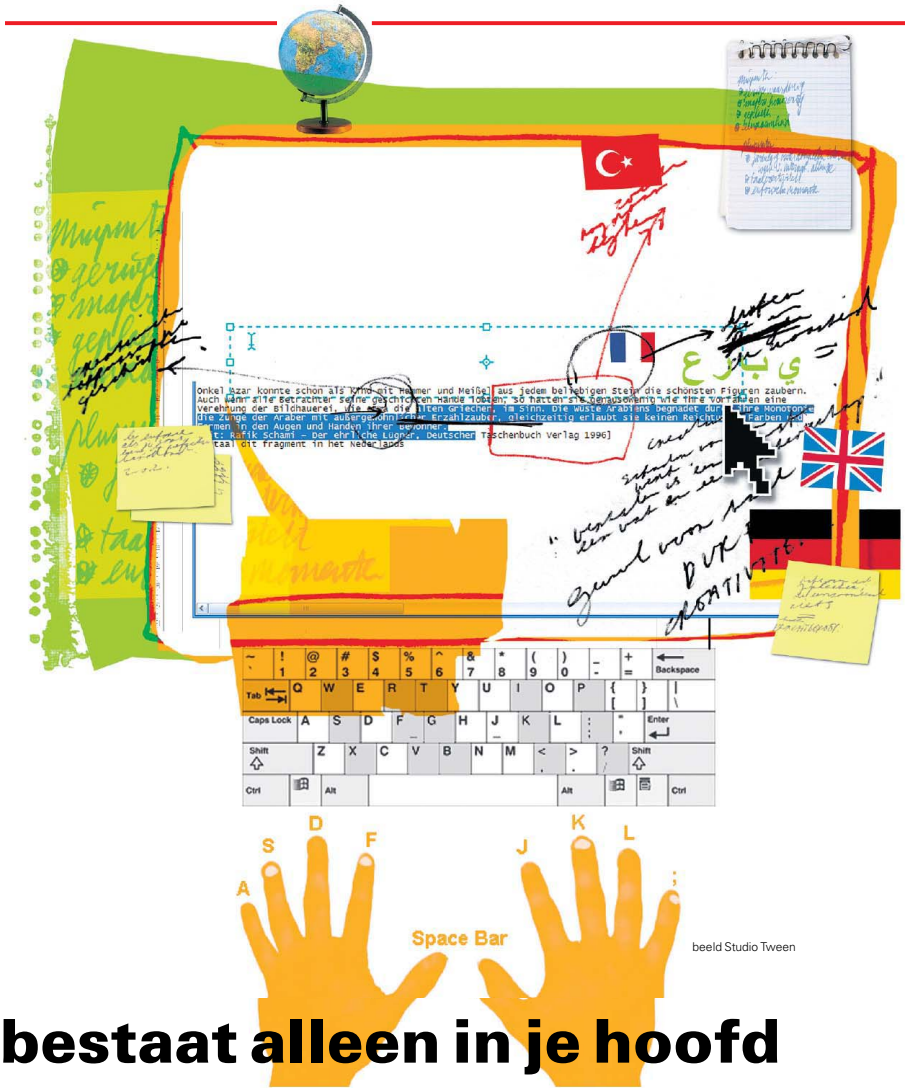
twee mannen en acht vrouwen, variërend in leeftijd van eind twintig tot eind vijftig, van wie de meeste al werken als vertaler. Ze denken hardop mee. „Moet dat echt per se hier, twee keer dezelfde vertaling? Het Engels heeft toch een dubbele betekenis?” Versluis: „Dat 'I was lost' wordt steeds herhaald, als een soort refrain. Ik vind dat je absoluut die vorm moet zien te behouden. Maar hoe? Wie spreekt het verlossende woord?”

Cursiste Renée de Graaf ziet de sessies aan de Vertalersvakschool als een goede training om te leren stilstaan bij details, na te denken over wat de schrijver nu eigenlijk wil zeggen. „Bij gebruiksaanwijzingen hoeft dat niet, daar vertaal je gewoon wat er staat. Maar een roman is een artistiek product, en de vertaling moet dat ook zijn. Dus enerzijds moet je leren om de letterlijke tekst los te laten, en anderzijds moet je leren om heel precies te zijn.”

De Graaf heeft in twintig jaar tientallen boeken uit het Engels vertaald. Managementboeken, maar ook biografie van Eleanor Roosevelt bijvoorbeeld, en een kunst-historisch werk. „Die kwamen qua moeilijkheidsgraad dicht in de buurt van literatuur en uitgevers waren steeds tevreden over de kwaliteit van mijn werk, maar toch is het in al die jaren nooit gelukt om door te stoten naar de literaire fictie. Ik ben niet verder gekomen dan de kaartenbakken van de redacteurs. De concurrentie is gigantisch, vooral onder vertalers uit het Engels. Ik heb weleens gehoord dat er mensen zijn die het gratis doen.”

Een andere deelnemer aan de cursus, Henske Marsman, studeerde internationale betrekkingen, maar besloot in 2004 om vertaler te worden. Ze volgde een hbo-opleiding tolk-vertalen, en vestigde zich anderhalf jaar geleden als freelancer. „Werk genoeg, tot nu toe. Maar de stap naar literatuur durf ik nog niet te nemen, hoewel het me ontzettend leuk lijkt. Iedereen wil literair vertalen, en ik weet niet precies hoe ik het moet aanpakken. Ik denk dat ik er door de geringe honorering niet van zal kunnen leven, en ben ook bang dat ik nog niet voldoende ben toegerust. Soms krijg je het gevoel dat je minstens een miljoen boeken gelezen moet hebben om een goede literair vertaler te kunnen worden.”

Hoe verhoudt het tekort aan vertalers zich met die zee van gegadigden die niet aan bod komen? Is de wereld van het literair vertalen een gesloten bolwerk, dat geen nieuw bloed toelaat? Peter van der Zwaag, redacteur bij de Bezige Bij, erkent dat hij het liefst samenwerkt met de 'absolute grootheden'. „Maar we doen ons best om nieuwe mensen een kans te geven. Als van de topvertalers niemand beschikbaar is – wat inderdaad geregeld voorkomt – putten we uit een groep wat jongere, minder ervaren vertalers die zich niettemin bewezen hebben op het gebied van literaire fictie. Van een gebrek aan gekwalificeerde vertalers hebben we dus geen last. Toch zijn we blij met de Vertalersvakschool. Hoe meer goede vertalers waar wij uit kunnen kiezen, hoe beter. Al betwijfel ik of er voor al die nieuwelingen voldoende werk zal zijn.”

beeld Studio Tween